

Euskaltzaindiaren araua:

“Euskara batuaren ahoskera zaindua” (1998)

87

EUSKARA BATUAREN AHOSKERA ZAINDUA (1998)

Atarikoak ¹

Batasuna zertarako

Arantzazuko Biltzarrerako prestatu zuen txostenean, Euskara Batua euskara idatzirako zela mugatu zuen Koldo Mitxelenak eta, euskara idatziaren barrutian, irakaste lanetarako. Irrati eta telebista euskaldunak ditugunetik bereziki ahoskeran ere batasunerako irizpideak ematea beharrezko iruditzen zaio bati baino gehiagori. Eskari horri erantzunez ematen ditu ondoko arauak Euskaltzaindiak, beti ere gogoan izanik hizkera zaindua, maila jasokoa, erabili behar denerako direla, irrati-telebistetako berri-emanaldietarako, jendaurreko hitzaldietarako, eskolako azalpenetarako eta horien antzeko egoeretarako.

Bestalde, ahoskera-kontuetan ohiturak aldatzea zein zaila den kontuan izanik, ohartzen gara oraingo arau hauek denbora gehiago eskatuko dutela idatzirako ematen direnek baino.

Zer da Euskara Batuaren ahoskera zaindua

Euskara Batuaren ahoskera zaindua (EBAZ) ahozko hizkuntza estandarra izango da, alegia hiztun ororen erreferentzia tresna, hizkuntzaren maila formaletan erabili beharko dena.

EBAZ ez da orain arteko hizkeren ordezkotzat hartu behar, osagarritzat baizik. Ez da Euskara Batua ahoskatzeko modu bakarra eta are gutxiago, noski, euskalkiak ahoskatzeko era.

Besteak beste, horrek esan nahi du EBAZ ingurukoaz edo irakaslearen ahoskera biziaz gainera irakatsi beharko dela eta ez haren ordeiz. Era berean, on da, komunikabideek ere askotariko eredua edo eredu malgua ematea.

Ahoskeraren aniztasuna eta arauen malgutasuna: Arauak nola ulertu behar diren

Arauak ematean, aintzat hartu dira:

1. Euskalki ezberdinetatik datorkigun nahitaezko aniztasuna eta, EBAZ erabiltzean, ezberdintasun minimoak izango direnak (<hau> esatean, <h> ahoskatzen dutenak eta ahoskatzen ez dutenak; <agian> esatean, <ia> silaba bakarrean ahoskatzeko erritmoan hitz egiten dutenak eta hitz hori hiru silabatan neuritzen dutenak; <garaje> esatean, <j> belarra egiten dutenak egungo gaztelaniaz bezala eta egungo frantsesaren erara egiten dutenak). Aniztasun hori gaindiezina da hizketa berri bat asmatzen ez bada behintzat eta ez da euskara berri bat asmatu nahi, duguna erabileraz zaindurako baliabidez jantzi baizik.

Ahoskera arauak euskalki- edo hiztegi-eremuaren arabera gutxieneko aldakortasuna islatzen du. Ahoskera zaindurako artamenduetan aukera bat baino gehiago daudenean, aukera horiek adierazten dira ².

¹ Adibideetan hitzen forma ortografikoa letra etzanean agertzen dena da: *jateko* yateko. Bigarren formak ahoskera adierazten du. Batuaren ortografian ez dauden ikur batzuk erabili behar izan dira ahoskera islatzeko: <ç>: sabaiaurreko ahostuna (Lekeitioko *ogiça* azken kontsonante hori); <y>: <j> letraren ahoskera sabaikaria adierazteko gardentasunaren izenean eta askotan egiten den <j>-<x> belarrarekiko loturaren haustea grafikoki nabarmentzeko; <x> igurzkari belarra da (gazt. *jamón* hitzaren lehen kontsonantea).

² Arauen zenbaki erromatarren ondoan zenbaki arabiarak ematen dira, ulertetasunagatik araua zatitu denean (esate baterako, III. eta III.a).

2. Bada hizkuntzaren bizi-iturri den aniztasunaren beste alderdi garrantzitsu bat: hiztun bakoitzaren gertatzen dena. Hizkuntzaren funtsezko ezaugarri da, izan ere, hizketa gertatzen den egoerara, gai duen edukiari, entzulearen ezaugarriari, hizketa-lagunen arteko distantziari eta abarri egokitzea. Horregatik, hizketa egokia hizketa malgua da: ahoskerari dagokionez oso garrantzitsu da (eta erabat beharrezko EBAZak euskara aberastuko badu) ongi ulertzea euskaraz ere, beste edozein hizkuntza osotan bezala, ez dela berdin ahoskatu behar testu akademiko baten jendaurreko irakurketan eta adiskide edo senideekiko elkarriketan, berrien mikrofono aurreko aurkezpenetan eta ama eta haurren arteko elkarriketan. EBAZen lekua lehenengo erabilera horietan dago ez bigarrenetan.

Horrela, hizkuntza baten ahoskera behar bezala ezagutzea esaldi beraren ahoskera bat baino gehiago ezagutzea da. Esaldiak formaltasun mailari egokitzeko gaitasuna guztion esku egon dadin, beharrezko dirudi erabilera zaindurako araukin batera, gainerako mailetarako proposamenak ere ematea³. Oso da aintzat hartzekoa asko direla gure artean hizkuntza etxean ikasi edo ikasten ez dutenak eta, horretaz gainera, hizkuntza maila formal gehienetan lehen aldiz ari garelako erabiltzen gure belaunaldietan.

Aniztasuna, dena den, ez da kaosa eta hizkera zainduenetatik arduragabeagoetarakinoko mailak gauzak nahasi gabe egin behar dira. Horregatik arauetan ematen diren adibideak lekuan-lekuko edo norberaren sistemaren arabera hartu behar dira. Esaterako, ahoskera zainduko *etxea etxea*, erabilera arduragabeagoan *etxia* izango da *ea > ia* ordezkatzeko egiten den euskara batean, bokal bilkura horretan ordezkatzetik egiten ez den euskararen *etxea etxea* izango da hizkera maila guztietan. Era berean *mila mila* eta *maila mila* esaten duen baztandarraren ahoskera bere horretan uzten du VII. Arauak.

Beraz, ahoskera malgua eta askotarikoa dela esatean ez da esan nahi edozein nahaste egokitzen ematen dela. Hizkera zainduenetik (EBAZrako arauak erabiltzen dituenetik) informalagoetarakinoko mailaketa euskalkietan barrena egingo da. Adibidez, II.b Arauak ez dio inori baimenik ematen batzuetan *ogixa*, beste batzuetan *ogiya* nahasirik hitz egiteko hizketa arduragabearen aitzakian.

* * *

ARAUAK

Bokalak

I. <a, e, i, o, u> Idatzi bezala ahoskatu: [a, e, i, o, u]; sei bokaleko sistema duten Iparraldeko euskaretan <u>-ren ahoskera biak onartzen dira ([u] eta [ü]) hala eskatzen duten hitzetan eta baita ere euskalkiaren erabilera zainduan.

Bokal bilkurak

II. Bokalak bokalen ondoan daudenean ere idatzi bezala ahoskatuko dira hizkera maila zainduetan: *etxea etxea*, *geroago geroago*, *mendia mendia*, *burua burua*.

Gainera aintzat hartu behar da:

II.a. <ea, oa> idazten direnen bestelako ahoskerak egoki eta zuzen direla gainerako hizkera mailetan (hala nola: *etxia*, *etxie*; *geruago*, *telefonua* eta kidekoak).

II.b. <ia, ua> idazten direnen bestelako ahoskerak egoki eta zuzen direla gainerako hizkera mailetan (hala nola, zerbait tartekatuz: *mendiya*, *mendixa*, *mendiza*; *buruba* eta kidekoak edo, bigarren bokala aldatuz edo kenduz: *mendie*, *mendi*; *burue*, *buru* eta kidekoak).

III.1. Bokala bi elkarren segidan daudenean, lehenengoa <i> edo <u> bada, bokal bilkura bi silabatan ahoskatuko da (hala nola: *abi.an*, *sozi.ala*, *zi.ur*). Dena den, badira hitz batzuetan *ui* diptongoak.

III.2. Bokala bilkura hauek silaba bakarrean (diptongoan) ahoskatzen dituzten Ekialde eta Iparraldeko euskalkietako hitzunean hizkera zaindutat hartuko da ahoskera hori.

IV. Bokal biren artean <h> idazten denean, <h> ahoskatzen ez den euskalkietako hitzunean ere bokal bakoitza silaba batean ahoskatuzera joko dute hizkera maila zainduan (hala nola: *za.harra*; *na.hi* du; *bi.hurturik*; *a.hula*; *be.hi*).

³ Arauaren zenbakia irakurketa gehitu zaizkio, ulerterraztasunagatik araua zatitu denean (II.a eta II.b).

Kontsonanteak

V. Idatzi bezala ahoskatuko dira hizkera maila zainduan

<b, d, f, g, k, l, ll, m, n, ñ, p, r, rr, s, t, ts, tx, z>

Beraz:

1. <g> <e> eta <i> bokalen aurrean beste bokalen aurrean bezalaxe ahoskatu behar da ahoskera zainduan behintzat (hala nola *geologia*). Azken orduko maileguetan, salbuespenak banan-bana markatuko dira. Esaterako, dagoeneko onartua dugun *gin* (edaria).

2. <s, z> eta <ts, tz> Hizkera zainduenarako pare hauek bereiztea hobetsiko da. Bestalde <z> euskaraz beti (eta areago hizkera zainduetan) zistukaria da eta gaitzetsi egin behar da gaztelaniazko ahoskera hortzartekoa (gaztelarazko *zapato* hitzaren lehen kontsonantea, alegia). Beraz, *eskizofrenia* hitzaren lehen eta hirugarren kontsonanteak zistukariak dira (bata apikaria eta bestea bizkarkaria); halaber *soziologia* hitzaren lehena eta bigarrena.

3. <b, d, g, r> bokalarlean gertatzen direnean, hurrenkera honetan handiagotzen den oparotasunaz desagere do alda daitezke hizketa arduragabeen (hala nola: *ari naiz* ai naiz, *horiek* (h)oiak, *egon* eon, *edan* ean, *eran*, *etab.*). Ahoskera horiek erabat egoki eta bidezko dira gainerako hizkera mailetan, baina hizkera zainduan bokalarleko kontsonanteak ahoskatu egin behar dira.

4. <r, rr> euskaraz beti (eta areago hizkera zainduetan) hortzobikari dira eta gaitzetsi egin behar da frantsesezko ahoskera ubularra (frantsesezko *rue* hitzaren lehen kontsonantea, alegia).

VI. <h> Letra hau hostuna den Iparraldeko euskalkietako hitzunez idatzi bezala ahoskatuko dute hizkera zainduan. Letra hoskabea den Hegoaldeko euskalkietako hitzunen ahoskera zainduan ere <h> ez da ahoskatuko. Letra horren mututasunaren salbuespen bakarra Hegoaldekoen ahoskeran *zihoan*, *zihoazen* bezalakoetan gertatzen da, hor <h> [x] belarraz ahoskatzen delarik (gaztelaniazko *jamón* hitzaren lehen kontsonanteaz, alegia).

<h>az esanak berdina balio du <ph, th, kh> ahoskeretarako: erabat egoki da ebakera hasperenduna halakoa duten Iparraldeko euskalkietako hitzunen (hala nola *eperra* epherra eta kidekoak).

VII. <il, in> letra bilkura hauek <(i)ll> eta <(i)ñ> (hala nola: *mila* *milla* edo *mailua* *mallua*, *bina* *biña* edo *baino* *baño*) ahoskatzen diren euskalkietako hitzunen bustikuntza hori ahoskera zainduan ere egoki da (ahoskera zaindua <ll> —*milla*— da eta ez <y> —*miya*—). Bustikuntza hori ez duten euskalkietako hitzunen, noski, bustidurarik gabea izango da ahoskera zaindua ere (hala nola: *mila* *mila* edo *mailua* *mailua*, *bina* *bina* edo *baino* *baino*).

VIII. <j> letraren euskarazko ahoskera oinarritzkoa <y> da eta hori da hizkera zaindurako hobesten den ahoskera oro har. Halaz ere eta beraz:

VIII.1. <j> hitz hasieran <y> ahoskatuko da (hala nola *jateko* yateko, *jokalariak* yokalariak).

Badira [x] belarraz ere ahoska daitezkeen hitzak. Hitz horietako batzuk hizkera maila zainduetan gertakortasun urrikoak dira, beste batzuk (*Heg.* marka daramatenak) Hegoaldean erabiltzen dira (hala nola *jertse*, *jipoi*, *jira*).

VIII.2. <j> hitz barruan gertatzen denean, <y> izango litzateke ahoskera zainduena. Hala ere, gaurko egoera kontuan izanik, Hegoaldeko [x] belarra (gazt. *jamón*) eta Iparraldeko <ç> sabaiaurrekoa ere (fr. *jambon*) onartzen dira hizkera zainduan *garaje*, *ijito* bezalako hitzetan.

IX.1. <x> Ahoskera sabaikaria du lehengo euskal hitzetan: *xagu*, *xoxo*, *Xabier*.

IX.2. <x> Maileguetan bokalarleko <ks> ahoskatzea hobesten da hizkera zainduan (hala nola: *se-xua* seksua, *taxian* taksian, *faxe*z faksez). Hitz amaieran oso gutxitan agertzen da eta hitz bereziak dira. Horietan ere [ks] ahoskera egin daiteke.

Kontsonante bilkurak

X. <zb, zd, zg> Ahoskera zaindurako ere ez adberbioaren ondoren ondorengo <d> kontsonantea (aditz formen hasieran agertuko dena) ahoskabe ebaki behar da (hala nola *ez da: ezta*). Ez adberbioaren ondorengo <b, g> kontsonanteak ere ahoskabe ebakitzea hobesten da (hala nola: *ez gara: ezkara*; *ez bada*:

ezpada). Hortik kanpo ere <z> eta <b, d, g> ahoskeran biltzen diren guztietan ahoskabetzea onargarria da hizkera maila zainduan ere.

XI. <zz> Ahoskera zaindurako ere *ez* adberbioaren azkeneko <z> kontsonantea eta ondorengo <z> (aditz formen hasieran agertuko dena) batera ebaki behar dira afrikatua osatuz (hala nola: *ez zara: etzara; ez zetozela: etzetozela; ez zenion: etzenion; ez zuen: etzuen*).

XII. <nz, lz, rz> eta <ns, ls, rs> Letra bilkura horietako zistukaria (<z, s>) afrikatu (<tz, ts>) egin ohi da euskaraz (hala nola unibertsitate, Frantzia, faltsua). Hitz mugan ere ordezkatzeko hori egiten den euskaretan afrikatzea onartzen da ahoskera zainduan (hala nola *esan zuen: esantzuen; eman zion: eman-tzion*).

XIII. <zn, zl, zh> Ahoskera zaindurako ere *ez* adberbioaren ondoren <n, l, h> kontsonantez hasitako aditz formak agertzen direnean, euskara batzuetan <z> ez da ahoskatzen. Ahoskera zaindutat hartuko da horrelakoetan <z> ahoskatzea eta baita ez ahoskatzea ere (alegia, *ez naiz: eznaiz edo enaiz; ez luke: ezluke edo eluke; ez haiz: ezaiz edo ehaiz*).

(Euskaltzaindiak, Donostia, 1998ko ekainaren 26an onartua)